

ΑΓΑΜΕΜΝΩΝ ΤΣΕΛΙΚΑΣ

Προϊστάμενος τοῦ Ἱστορικοῦ καὶ Παλαιογραφικοῦ Ἀρχείου
τοῦ Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης

Ἐκκλησιαστικὲς συλλογὲς χειρογράφων καὶ παλαιῶν
ἐντύπων βιβλίων.

Οἱ μοναστηριακὲς βιβλιοθῆκες καὶ γενικώτερα αὐτὲς ποὺ
λειτουργοῦν στὸ ἐκκλησιαστικὸ περιβάλλον στὴ χώρα μας
ἀποτελοῦν μιὰ τεράστια κοιτίδα τῆς πνευματικῆς μας
κληρονομιάς ὡς ἔθνος καὶ ὡς θρησκείας.

Ἀπὸ τὴ σκοπιά ἑνὸς παλαιογράφου καὶ ἐρευνητοῦ τῶν
παλαιῶν ἐντύπων ἐκδόσεων οἱ ἐκκλησιαστικὲς βιβλιοθῆκες
εἶναι ὁ φυσικὸς καὶ αὐτονόητος χῶρος ἐρευνας. Τὸ γεγονὸς
αὐτὸ ὅσο καὶ ἂν μᾶς ξενίζει συγκρινόμενο μὲ τὶς ἀντίστοιχες
ἐρευνητικὲς δραστηριότητες στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη, ὅπου οἱ
μεγάλες συλλογὲς ἑλληνικῶν χειρογράφων εἶναι
συγκεντρωμένες στὴν πλειονότητά τους σὲ δημόσιες καὶ
κρατικὲς βιβλιοθῆκες, ἔχει τὶς δικές του ιδιαίτερες αἰτίες ποὺ
δὲν εἶναι ἄσχετες μὲ τὶς τύχες τοῦ Γένους.

Οἱ μοναστικοὶ ὀργανισμοὶ ἦταν οἱ μόνοι ὀργανισμοί, οἱ
ὁποῖοι κατὰ τὴν περίοδο τῆς ὀθωμανικῆς καὶ βενετικῆς
κυριαρχίας, διετήρησαν κατὰ μέγα μέρος τὴ συνέχεια τῆς
λειτουργίας τους, ἀντίθετα πρὸς τοὺς κοσμικοὺς ὀργανισμοὺς
ποὺ διαλύθηκαν. Ἔτσι λοιπὸν ἡ βυζαντινὴ παράδοση ὡς πρὸς
τὴ λειτουργία τῶν βιβλιοθηκῶν μὲ τὶς παράλληλες
δραστηριότητες, ὅπως ἡ παραγωγή καινούργιων χειρογράφων,
ὡς τόποι ἐναπόθεσης καὶ κληροδότησης προσωπικῶν
συλλογῶν καὶ ἐκπαίδευσης, συνεχίστηκε τὸ ἴδιο ἐντονη καὶ
ζωηρὴ ὅπως καὶ πρὶν τὴν κατάκτηση. Ἡ παροχὴ ἰδιαιτέρων
προνομίων σὲ μονῆς καὶ γενικώτερα στὴν Ἐκκλησία
ἐξασφάλισε αὐτὴ τὴ λειτουργία, ὄχι βέβαια πάντα χωρὶς
προσκόμματα καὶ ἐμπόδια. Εἶναι γεγονὸς πάντως ὅτι καὶ
δημιουργοῦνται νέα κωδικογραφικὰ ἐργαστήρια σὲ μεγάλα ἢ
μικρὰ μοναστικὰ κέντρα, συγκροτοῦνται νέες συλλογὲς ἢ
ἄλλες προστίθενται σὲ παλαιότερες, ἐνῶ ἡ διδασκαλικὴ
δραστηριότητα ἀνάλογα μὲ τὴν κατὰ τόπους ἐγκατάσταση
λογίων καὶ τὶς ἐντόπιες συνθήκες ἐξαπλώνεται ὀλοένα σὲ ὄλον

τὸν ἑλληνικὸν χῶρον. Ἔτσι λοιπὸν δημιουργήθηκε αὐτὸ τὸ πολυτίμητο ἀποθησαύρισμα γνώσης ποὺ ἀπετέλεσε τὸ θεμέλιο γιὰ τὴν μόρφωση τῶν Ἑλλήνων σὲ καιροὺς δεινοὺς καὶ δίσεκτους. Στὸ σημεῖο αὐτὸ θέλω νὰ ἐπισημάνω τὴν ἔλλειψη λεπτομερῶν μελετῶν πάνω στὴν ἱστορία τῆς δημιουργίας τῶν βιβλιοθηκῶν αὐτῶν, ἐκτὸς βέβαια ἀπὸ κάποιες ἐλάχιστες καὶ σοβαρὲς ἐξαιρέσεις. Τὸ πῶς γεννιέται μιὰ βιβλιοθήκη, γιὰ ποιὸν λόγο, ποιά ἦταν ἡ χρῆση τῆς καὶ ἡ λειτουργία τῆς καὶ ποιά ἡ κατάστασή τῆς σήμερα. Οὕτως ἢ ἄλλως δὲν νοεῖται λειτουργία καὶ τοῦ μικρότερου ναυδρίου χωρὶς τὴν ὑπαρξη τῶν βασικῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων. Καὶ ἂν μιλοῦμε γιὰ μεγάλα μοναστικὰ κέντρα, γνωρίζουμε ὅτι στὰ τυπικά τους γινόταν εἰδικὴ ἀναφορὰ στὴ βιβλιοθήκη τους, τὴν ἀντιγραφή χειρογράφων καὶ τὴ διαφύλαξή τους. Πάμπολλες ἐπίσης εἶναι οἱ ἀναφορὲς στὰ κωδικογραφικὰ καὶ κτητορικὰ σημειώματα πάνω στὰ χειρόγραφα καὶ στὰ ἔντυπα περὶ τῆς ἰδιοκτησίας αὐτῶν ἐκ μέρους μονῶν καὶ τῶν διοικούντων αὐτές. Ἐνδεικτικὴ εἶναι ἡ ἀναγραφή βαρύντων ἐπιτιμίων καὶ καταρῶν γιὰ ὅποιονδήποτε ἤθελε ἀποξενώσει ἢ καταστράψει κάποιο βιβλίο. Ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ σπάνιες οἱ περιπτώσεις ὅπου μονῆς ποὺ ἔπесαν θύματα διώσεων προσπάθησαν νὰ ἐξαγοράσουν τὰ κλεμμένα χειρόγραφα τους ἢ ἀκόμη «σκληρωμένα» χειρόγραφα ὕστερα ἀπὸ περιπλάνηση δεκάδων ἐτῶν σὲ ξένα μέρη καὶ βέβηλα χέρια ἐξαγοράστηκαν, ἀπελευθερώθηκαν καὶ ἀποτέθηκαν ἂν ὄχι στὶς ἴδιες μονῆς ὅπου ἀρχικὰ ὑπῆρχαν πάντως σὲ ἄλλες, γιὰ νὰ μαρτυροῦν τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴ φροντίδα ποὺ κατέβαλαν οἱ μοναστικὲς κοινότητες γιὰ τὴ διαφύλαξη τῶν πνευματικῶν τους θησαυρῶν. Βεβαίως δὲν λείπουν καὶ οἱ περιπτώσεις ποὺ μὲ δόλιους καὶ σκοτεινοὺς τρόπους ἀπὸ ἡμετέρους καὶ ξένους, ἀκόμη καὶ ἐξασκῶντας βία, ὑπεξερέθησαν πολυτίμητα βιβλία ἀπὸ μεγάλες ἢ μικρὲς μοναστηριακὲς βιβλιοθηκὲς καὶ ποὺ ἀποτελοῦν σήμερα ἐπίζηλα κτήματα ξένων βιβλιοθηκῶν. Ἀναφέρω μόνο γιὰ παράδειγμα τὴ βίαη ἀπόσπαση ἀπὸ τὸν Ἑντουαρντ Κλάρκ τὸ 1801 τοῦ περίφημου πλατωνικοῦ κώδικα τοῦ Ἀρέθα τοῦ ἔτους 895 ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη τῆς Πάτμου. Ἡ τὴν ἀπογύμνωσι τῶν μονῶν Τιμίου Προδρόμου Σερρών καὶ Παναγίας Εἰκοσιφινίσσης ἀπὸ τὰ ἱερά τους βιβλία ἀπὸ τὸν Βουλγαρικὸ στρατὸ τὸ 1917.

Ὡς πρὸς τὸ παρὸν ὅμως θὰ ἦταν ἐνδιαφέρον νὰ ρίξουμε μιὰ ἐποπτικὴ ματιὰ στὴ διασπορὰ τῶν μοναστηριακῶν καὶ γενικώτερα ἐκκλησιαστικῶν βιβλιοθηκῶν σὲ ὅλον τὸν μείζονα ἑλληνικὸ χῶρο καὶ νὰ ἀναφερθοῦμε σὲ κάποιους ἀριθμούς. Προκαταβολικὰ ἀναφέρω ὅτι δὲν ὑπάρχει γωνιὰ τῆς Ἑλλάδας ὅπου νὰ μὴν ὑπάρχει μιὰ ἀξιόλογη μοναστηριακὴ ἢ ἐκκλησιαστικὴ βιβλιοθήκη μὲ χειρόγραφους κώδικες, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀριθμὸς τους, ὁ ὁποῖος ἐγγίζει τὶς 25.000 εἶναι σαφῶς ὁ ἐλάχιστος πὺν μπορεῖ νὰ προκύψει ὕστερα ἀπὸ μιὰ περισσότερο ἐκτεταμένη καὶ λεπτομερῆ ἔρευνα.

1.	ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΕΚΤΟΣ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ	81	4.778	4.778
2.	ΜΟΝΕΣ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ	29	12.248	13.248
3.	ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΝΑΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	47	395	395
4.	ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ			
	4.1 ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ	1	163	
	4.2. ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ	1	538	
	4.3. ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ (Δαμασκός, Μονὴ Σεΐδανάγιας, Μητρόπολη Λαοδικείας, Μονὴ Μπαλαμάντ Λιβάνου)	1	± 50	
	4.4. ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ			
	4.4.1. Συλλογὴ Παναγίου Τάφου		645	
	4.4.2. Μονὴ Ἁγίου Σάββα		706	
	4.4.3. Μονὴ Τιμίου Σταυροῦ		129	
	4.4.4. Συλλογὴ πατριάρχου Νικοδήμου		15	
	4.4.5. Συλλογὴ Μονῆς Ἄβραάμ		135	
	4.4.6. Νέα Συλλογὴ		120	
	4.4.7. Μετοχίου Παναγίου Τάφου Κωνσταντινουπόλεως	1	820	2.570
5.	ΚΥΠΡΟΣ			
	5.1. Λευκωσία,			
	5.1.1. Ἀρχιεπισκοπικὴ Βιβλιοθήκη		140	
	5.1.2. Μονὴ Φανερωμένης		2	
	5.1.3. Κέντρο Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν		4	
	5.2. Λάρνακα, Μητρόπολις		78	

	5.3. Πάφος, Μητρόπολις		11	
	5.3.1. Μονή Αγίου Νεοφύτου		32	
	5.3.2. Μονή Παναγίας Χρυσορρογιάτισσας		10	
	5.4. Μονή Παναγίας Μαχαιρᾶ		27	
	6.5. Μονή Παναγίας Κύκκου	9	54	358
6.	ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΣΙΝΑ	1	2.319	2.319
	ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ	171		23.668
	ΔΗΜΟΣΙΕΣ, ΔΗΜΟΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΜΕ ΣΥΛΛΟΓΕΣ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ	63		6.016
	ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ ΣΥΛΛΟΓΩΝ - ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ	234		29.684

Όφείλω ἐδῶ μιὰ παρατήρηση γιὰ τὴ συμπερίληψη τῶν δημόσιων καὶ ἰδιωτικῶν βιβλιοθηκῶν στὸν ὑπολογισμό μου. Ἡ παρατήρηση εἶναι ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ χειρόγραφα ποὺ ἀνήκουν σ' αὐτὲς τὶς βιβλιοθῆκες κατὰ ἐξαιρετικὰ μεγάλο ποσοστό, τολμῶ νὰ πῶ τὸ 90%, προέρχεται ἀπὸ μοναστηριακὲς βιβλιοθῆκες.

Μολονότι δὲν ἔχουμε γιὰ πολλὲς ἀπὸ τὶς βιβλιοθῆκες ποὺ ἀνέφερα λεπτομερεῖς καταλόγους, καὶ οἱ σύντομες ἔστω ἀναγραφὲς μποροῦν νὰ παρουσιάσουν τὸ εὖρος τῶν περιεχομένων κειμένων. Αὐτονόητο εἶναι ὅτι τὰ χειρόγραφα μὲ θρησκευτικὸ περιεχόμενο ὑπερτεροῦν. Ἄλλωστε αὐτὰ τὰ βιβλία ἦταν τὰ πιὸ ἀναγκαῖα γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ κάθε μοναστηριοῦ. Εὐαγγέλια, συναξάρια, ὁμιλιάρια, λειτουργίες, ἀκολουθίες ἁγίων, εὐχολόγια, Μηναιᾶ, Πεντηκοστάρια καὶ Τριώδια, ἐρμηνευτικὰ καὶ κατηχητικὰ κείμενα, νομοκάνονες, μουσικὰ χειρόγραφα ὑπάρχουν κατὰ ἑκατοντάδες. Δὲν λείπουν ὅμως καὶ ἀξιόλογοι χειρόγραφοι κώδικες μὲ κείμενα τῆς θύραθεν γραμματείας. Μολονότι τὰ χειρόγραφα βυζαντινῆς ἐποχῆς τῆς κατηγορίας αὐτῆς μαζί καὶ μὲ ἄλλα θρησκευτικὰ φυγαδεύτηκαν μὲ παντοῖους τρόπους πρὸς τὴ Δύση γιὰ νὰ πλουτίσουν τὶς ἐκεῖ βιβλιοθῆκες, διατηρεῖται ἀκόμη ἰδιαίτερα στὶς μεγάλες ἀγιορείτικες καὶ πατριαρχικὲς βιβλιοθῆκες ἀξιόλογος ἀριθμὸς. Καὶ οἱ τραγικοὶ ποιητὲς ὑπάρχουν καὶ ὁ Ὅμηρος, καὶ ὁ Ἡσίοδος καὶ ὁ Πίνδαρος καὶ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ

Πλάτων δίπλα στη Βίβλο, τὸν Ἰωάννη Χρυσόστομο, τὸν Μέγα Βασίλειο, τὸν Γρηγόριο τὸν Θεολόγο καὶ πολλοὺς ἄλλους μεγάλους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Πρὶν μερικὰ χρόνια σὲ ἄλλον χῶρο, ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἀναφέροντας τὸ γεγονός αὐτὸ γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων στὶς βιβλιοθήκες τοῦ Ἁγίου Ὄρους κάποιοι σκανδαλίστηκαν θεωρῶντας τὸ βεβήλωσι τοῦ ἱεροῦ χώρου τῶν μοναστηριῶν. Δυστυχῶς οἱ ἄμοιροι αὐτοὶ δὲν μποροῦσαν νὰ κατανοήσουν ὅτι ὁ χριστιανισμὸς στὴ βαθειὰ φιλοσοφικὴ καὶ θεολογικὴ του διάστασι δὲν μποροῦσε νὰ γίνῃ κατανοητὸς χωρὶς τὸ ὑπόβαθρο τῆς ἑλληνικῆς κλασικῆς παιδείας, ἀλλὰ οὔτε καὶ τὸ ἀντίθετο τὸ πῶς οἱ ἀρχαῖοι φωτίζονται μὲ βάση τὴ χριστιανικὴ πίστι. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἰδέα ἐκθέτει μὲ τὴν ἀπλότητα καὶ τὴ σοφία τοῦ ὁ πρῶην ἡγούμενος τῆς Μονῆς Ἰβήρων π. Βασίλειος, προλογίζοντας πρὶν ἀρκετὰ χρόνια τὴν πανομοιότυπη ἔκδοσι τοῦ πινδαρικοῦ κώδικα τῆς ἴδιας μονῆς. Καὶ ἂν ἔρθουμε σὲ κάπως μεταγενέστερα χρόνια ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 17^{ου} αἰῶνα σὲ συνάρτησι μὲ τὸ σύστημα παιδείας ποὺ ἄρχισε νὰ ὀργανώνεται στὶς μεγάλες καὶ μικρὲς σχολὲς στὶς τουρκοκρατούμενες περιοχὲς ὅλο καὶ πληθαίνουν τὰ λεγόμενα μαθηματάρια μὲ τὶς διάστιχες ἐρμηνεῖες καὶ ἀρχαίων κειμένων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων σὲ μία ἀρμονικὴ συνύπαρξι μὲ σκοπὸ τὴν καλλιέργεια τῆς ἀνθρωπιστικῆς παιδείας. Ἡ κ. Νικολοπούλου ἔχει καταγράψει τουλάχιστον χίλια τέτοια χειρόγραφα, τὰ ὁποῖα μολονότι ἀκόμη δὲν ἔχουν μελετηθεῖ σὲ βάθος μπορεῖ κανεὶς νὰ καταλάβῃ τὸ εὖρος τῆς λογιόσυνῃς τῶν ἐρμηνευτῶν καὶ τῶν ἐξηγητῶν. Ἀλλὰ δὲν σταματοῦμε ἐδῶ. Τὰ χειρόγραφα μὲ πρωτότυπες θεολογικὲς καὶ φιλοσοφικὲς πραγματεῖες, οἱ διασκευὲς καὶ οἱ μεταφράσεις σὲ ἀπλοελληνικὴ γλῶσσα συνιστοῦν μιὰ δελεαστικὴ πρόκλησι στὸν ἐρευνητὴ καὶ καταρρίπτουν παταγωδῶς κάθε μομφὴ ἔξωθεν προερχομένη καὶ ἐσωτερικὰ ἄκριτα ἐπαναλαμβανόμενη περὶ ἀπαιδευσίας καὶ σκότους στὰ χρόνια τῆς ξενοκρατίας. Θυμίζω τὸ πλῆθος τῶν χειρογράφων μὲ τὰ φιλοσοφικὰ ἔργα τοῦ Θεοφίλου Κορυδαλέα, τοῦ Βικεντίου Δαμωδοῦ, τοῦ Γεωργίου Κορεσσίου, τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου, τοῦ Παχωμίου Ρουσάνου, τοῦ Γερασίμου Βλάχου, τοῦ Ἀναστασίου Γορδίου καὶ ἄλλων πολλῶν, τῶν ὁποίων τὰ ἔργα δυστυχῶς ἀκόμη δὲν

ἔχουν ὀλοκληρωτικὰ ἐκδοθεῖ καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν ἔχουν μελετηθεῖ σὲ βάθος.

Ἀλλὰ πέρα ἀπὸ τὶς διαπιστώσεις αὐτές, τὶς ὁποῖες κάθε παλαιογράφος θεωρεῖ πραγματικὲς καὶ ἀδιαμφισβήτητες καλούμεθα ἡμεῖς σήμερα μὲ περίσκεψη καὶ ἐπιστημονοσύνη νὰ ἀναδείξουμε αὐτὸν τὸν θησαυρὸ καὶ νὰ τὸν κάνουμε νὰ δώσει καὶ πάλι τοὺς πνευματικούς του καρπούς του ὅπως καὶ στὰ χρόνια τῆς δημιουργίας του βαδίζοντας στὸ δρόμο ποὺ ἄνοιξαν παλαιότεροι καὶ νεώτεροι Ἕλληνες παλαιογράφοι ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Σακελλίωνα, τὸν Ἀθανάσιο Παπαδόπουλο Κεραμέα, τὸν Σπυρίδωνα Λάμπρο, μέχρι τὸν Λίνο Πολίτη καὶ τὸν Ἀθανάσιο Κομίνη.

Τὰ τελευταῖα χρόνια μὲ τὴν εἰσαγωγή τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας καὶ τῆς πληροφορικῆς ἢ ἔρευνα καὶ ἢ ἀξιοποίηση παίρνει καινούργιες διαστάσεις, θέμα ποὺ πρέπει, κατὰ τὴν ἀποψή μου, νὰ μελετηθεῖ σὲ μιὰ γενικώτερη ἐπιτελικὴ βάση μὲ πολλὰ παραμέτρους ποὺ θὰ πρέπει νὰ συζητηθοῦν σὲ εἰδικὲς συναντήσεις, γιὰ νὰ μπορέσουμε στὸ μέλλον νὰ παράσχουμε στοὺς νέους ὅλες τὶς δυνατότητες ἐπιστημονικῆς ἀπασχόλησης σὲ ὅλους τοὺς φιλολογικούς, ἱστορικούς καὶ γενικώτερα ἐκπαιδευτικούς καὶ ἄλλους ἐπιστημονικούς τομεῖς. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρω τὴ δυνατότητα ἐντοπισμοῦ ἄγνωστων κειμένων ἰδιαίτερα τῆς μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς γραμμένων εἴτε σὲ λόγια εἴτε σὲ ἀπλοελληνικὴ γλῶσσα, θέμα ποὺ ἰδιαίτερα ἀπασχολεῖ καὶ φιλόλογους νεοελληνιστὲς καὶ γλωσσολόγους. Τὴν ἐξειδικευμένη παλαιογραφικὴ ἔρευνα ποὺ ἀναφέρεται στὶς μορφές γραφῆς καὶ τὴν κατασκευὴ τῶν κωδίκων. Τὴν τέχνη τῆς βιβλιοδεσίας καὶ τῆς διακοσμητικῆς. Τὴν προσωπογραφία τῆ σχετιζόμενη μὲ τὴν παραγωγή, χρῆση καὶ διακίνηση τοῦ βιβλίου, ὅπως ὁ ἐντοπισμὸς κωδικογράφων, κτητόρων, βιβλιογραφικῶν ἐργαστηρίων, διδασκάλων καὶ ἄλλων χρηστῶν βιβλιακοῦ ὑλικοῦ. Τὴν ἔρευνα θεμάτων ποὺ ἀναφέρονται στὴν νομικὴ ἐπιστήμη καὶ τὴν κοινωνιολογία. Τὴ μελέτη κειμένων ἱατρικῆς, μαθηματικῶν καὶ φυσικῆς ἱστορίας, ποὺ τόσο πολὺ εἶχαν παραμεληθεῖ στὸ παρελθὸν καὶ τὰ τελευταῖα χρόνια παρατηρεῖται μιὰ στροφή πρὸς αὐτὰ τὰ κείμενα. Τὴν ἐπιστημονικὴ ἐκλαϊκευση τῆς ἱστορίας τοῦ βιβλίου καὶ τῆς γραφῆς. Τὴ δημιουργία ἐκπαιδευτικοῦ ὀπτικοῦ καὶ ἠχητικοῦ ὑλικοῦ μὲ παρουσιάσεις θρησκευτικῶν δρωμένων τῆς

μοναστικῆς ζωῆς, μὲ ἀναγνώσεις κειμένων καὶ ἀναπαραγωγή ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Τὶς ἐπιτόπιες ἐπισκέψεις καὶ ξεναγήσεις μὲ ἀντίστοιχη λειτουργία φωτογραφικῶν εκπαιδευτικῶν ἐκθέσεων. Τὶς μελέτες καὶ ἐφαρμογές μεθόδων διατήρησης καὶ συντήρησης βιβλιακοῦ ὑλικοῦ. Τὶς μελέτες σχετικὰ μὲ τὰ ὑλικά γραφῆς, ὅπως ἡ φύση τῆς περγαμνῆς καὶ τοῦ χαρτιοῦ καὶ ἡ χημικὴ σύσταση τῶν μελανιῶν καὶ τῶν χρωστικῶν οὐσιῶν μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς σύγχρονης τεχνολογίας. Θὰ σᾶς ἀναφέρω μόνο δύο περιπτώσεις στις ὁποῖες πρωτοπορήσαμε μὲ συγκεκριμένες ἐπιστημονικὲς δημοσιεύσεις. Ἡ μία εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ὑπερφασματικῆς ψηφιακῆς φωτογράφησης γιὰ τὰ παλίμψηστα χειρόγραφα ἤδη ἀπὸ τὸ ἔτος 1998 καὶ τῆς ἔρευνας γιὰ τὴ διαπίστωση τῆς ὑπαρξῆς DNA στις ἀρχεῖες περγαμνές.

Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἀναφέροντας ὅλα αὐτὰ σὲ συναδέλφους κομίζω γλαύκαν εἰς Ἀθήνας. Τὸ θέμα ὅμως εἶναι καὶ παραμένει σημαντικό τὸ νὰ τονίσουμε τὴ σημασία τῶν ἐρευνῶν αὐτῶν ὄχι μόνο γιὰ τὸ θεαθῆναι καὶ τὴν εἰκονικὴ πραγματικότητα ἢ τὴν κενὴ καὶ ἄκριτη παροχὴ πληροφοριῶν, ἀλλὰ νὰ περάσουμε τὸ μήνυμα ἰδιαίτερα στοὺς νέους ὅτι δὲν μποροῦν νὰ προσβλέπουν σὲ μιὰ οὐσιαστικὰ ἀνθρώπινη κοινωνία τοῦ μέλλοντος, ἂν δὲν ἔχουν μάθει νὰ ἀντιμετωπίζουν μὲ κριτικὴ καὶ διαλεκτικὴ διάθεση τὴν παράδοση καὶ ἡ γνώση τους νὰ γίνεται βιωματικὴ καὶ ὄχι νὰ σταματᾷ στὴν γκρίζα ἐπιφάνεια ποὺ δημιουργεῖ ὁ ἀκατάσχετος χείμαρος πληροφοριῶν καὶ εἰδήσεων τῆς σημερινῆς ἐποχῆς. Πιστεύω ὅτι εἰδικὰ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο οἱ μοναστικὲς βιβλιοθηκὲς καὶ ὄχι μόνο αὐτὲς μποροῦν νὰ παίξουν σπουδαῖο ρόλο. Ἐμεῖς στὸ Ἱστορικὸ καὶ Παλαιογραφικὸ Ἀρχεῖο τοῦ Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τὸ ἔχουμε ἀπὸ πολλὰ χρόνια δοκιμάσει καὶ τὰ ἀποτελέσματα εἶναι ἐκπληκτικά.

Ἐδῶ θὰ ἤθελα νὰ κάνω μιὰ παρατήρηση ποὺ συνήθως τὴν κάνω ὅταν βρίσκομαι μὲ ξένους συναδέλφους. Οἱ συνάδελφοι αὐτοὶ δουλεύοντας σὲ μεγάλες βιβλιοθηκὲς καὶ σὲ πανεπιστημιακὰ σπουδαστήρια ἀντιμετωπίζουν τὴν παλαιογραφικὴ ἔρευνα μὲ ψυχρὴ καὶ ἄχρωμη σχολαστικότητα χωρὶς νὰ ἔχουν τὴ φαντασία νὰ μεταφερθοῦν στὸ περιβάλλον ποὺ γέννησε αὐτὰ τὰ βιβλία. Μολονότι πολλοὶ εἶναι ἔξοχοι παλαιογράφοι, ἡ σχέση τους μὲ τὰ χειρόγραφα εἶναι σὰν τὴ

σχέση γιατροῦ - ἀσθενοῦς ποὺ προσπαθεῖ νὰ κάνει μόνο ἀκριβὴ διάγνωση τῆς ἀσθένειας. Γιὰ μᾶς ἡ παλαιογραφικὴ εἶναι ταυτόχρονα μέρος, καὶ μάλιστα ἐξαιρετικῆς σημασίας, τῆς σπουδῆς τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας, γιατί ζοῦμε σ' αὐτὸν τὸν τόπο καὶ μπορούμε νὰ συνδέουμε πρόσωπα καὶ τόπους μὲ τὴ συνέχεια τῆς δικῆς μας σημερινῆς ζωῆς.

Θὰ ἤθελα νὰ κλείσω τὴν ἀνακοίνωση αὐτὴ ἀναφερόμενος στὰ συναισθήματα ποὺ δημιουργοῦνται κατὰ τὴ διάρκειά τῆς ἐργασίας στὶς διάφορες μονές, ἐξ ἰδίων κρίνων τὰ ἀλλότρια. παίρνοντας σὰν παράδειγμα τὰ δικά μου. Παλαιογράφος σημαίνει ταξιδευτῆς σὲ τόπους μὲ ἔντονη πνευματικότητα, ἐξερευνητῆς μέσα σὲ χώρους μὲ βαρεῖα μυρωδιὰ τοῦ παλαιοῦ βιβλίου καὶ τῆς σκόνης τοῦ χρόνου, περίεργος γιὰ κάθε τι ποὺ θὰ πιάσει στὰ χέρια του, ἐπίμονος καὶ βασανιστικὸς καὶ πάντα μὲ τὸ ὄνειρο καὶ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ἀνακαλύψει κάτι ἄγνωστο ἢ θὰ διαβάσει κάτι ποὺ κανεὶς ἄλλος δὲν εἶχε διαβάσει πρὶν ἀπ' αὐτόν. Ταυτόχρονα ζώντας μέσα στὸ μοναστηριακὸ περιβάλλον καὶ στοὺς ρυθμοὺς τῆς ἀσκητικῆς ζωῆς μὲ τὶς ἀκολουθίες, τὶς ἀγρυπνίες, τὶς νηστείες, τὶς συζητήσεις γιὰ μικρὰ καὶ μεγάλα πολιτικὰ καὶ θρησκευτικὰ θέματα ἀνακαλύπτει σιγὰ σιγὰ ὅτι γίνεται καὶ αὐτὸς ἕνας κοσμοκαλόγερος ἔστω καὶ γιὰ λίγο χρονικὸ διάστημα, ἀρκετὸ ὅμως νὰ σημαδέψει ὀλόκληρη τὴ ζωὴ του. Ἄν λοιπὸν οἱ μοναστηριακὲς βιβλιοθῆκες διαφυλάσσουν τὴν πνευματικὴ παράδοση ποὺ μᾶς κληροδότησε τὸ βυζάντιο, ὅσοι εἶχαμε τὴν εὐτυχία νὰ ἐργαστοῦμε σ' αὐτές, ἔχουμε βιώσει αὐτὴ τὴ συνέχεια τῶν μεγάλων βυζαντινῶν λογίων ἀπὸ τὸν Μεγάλον Φώτιον καὶ τὸν Ἀρέθον Καισαρείας, τὸν Γρηγόριον Παλαμᾶ καὶ τοὺς μεγάλους φιλόλογους τῆς Παλαιολόγειας ἐποχῆς, ὡς τοὺς ταπεινοὺς καὶ ἀκάματους κωδικογράφους ποὺ εἶναι οἱ ἀφανεῖς ἥρωες τῆς μετάδοσης τῆς ἑλληνικῆς καὶ χριστιανικῆς παιδείας στὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν κόσμον ὀλόκληρον τοῦ 21^{ου} αἰῶνα καὶ τοῦ μέλλοντος.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΩ